

Orvos és tudomány

4. Az orvosi tudás – ahogy a Marsról látszik

Bánfalvi Attila

A nyájas olvasót ezúttal egy igen nehéz, mármár a lehetetlennel határos feladat várja. Egy rövid időre fel kellene adnia otthonát, azaz kultúráját és egy olyan nézőpontot kellene felvennie, amelyet semlegesnek vagy kultúrán kívülinek lehetne nevezni. Úgy kellene a modern nyugati medicina tudására és praxisára tekintenie, mintha nem ebből a kultúrából vizsgálná, mintha képes lenne „szabadon lebegő figyelemmel” elvonatkoztatni mindattól, amiben hisz, amit tud vagy tudni vél, és azoktól az értékektől, amelyeket magától értetődőként magáénak vall. Olyasmí lesz ez, mint az a színházi vagy filmélmény, amely rövid időre képes kimozdítani a nézőt a mindennapiságba való beágyazottságából. Persze csak rövid időre, hogy aztán a rövid kirándulás után egy kicsit – *de épphogy csak* – másként térjen vissza.

1. „Képzeld el, hogyan nézhet ki egy modern egyetemi klinika az ipari társadalom gyógyító kegyhelyeit tanulmányozó, Marsról jött antropológusok számára. Megtudnák, hogy a helyi orvosi iskola arról híres, hogy bámulatós gyógyításokat végeznek a falai között. Felkeresnék a lelkészi hivatalt és a kápolnát, amelyek kézzel fogható nyomai egy olyan hitrendszernek, amelyhez még mindig sokan kötődnek, de amely nyilvánvalóan másodlagos a tudományba vetett hithez képest. Az antropológusokra nagy benyomást tennének azok a masszív épületek, melyeken keresztül folyamatosan áramlanak az egészséget kereső zarándokok. Ezeken belül egy összetett struktúrát találnának, amelyben bizonyos területek nyitva állnak a közönség számára, míg más területek – laboratóriumok, műtők, sugárterápiás és intenzív terápiás részlegek – kizárólag a személyzet tagjai által végrehajtott rejtélyes gyógyító rituálék számára vannak fenntartva. Ezekben a különleges célú helyiségekben látványos készülékek találhatók, amelyek pityegnek, kotyognak és villognak, vagy hatalmas erejű, de láthatatlan sugarakat bocsátanak ki, hatásosan elevenítve meg a tudomány gyógyító erejét. E gépek kezelői és felügyelői a laikusok számára érthetetlen különleges nyelvet beszélnek, és feltűnően viselik gyógyító amulettjeiket és talizmánjaikat, mint a reflexkalapácsok, a sztetoszkópok és a szemtükrök. Elvárják tőlük, hogy a kegyhely

szolgáltatának szenteljék életüket, tekintet nélkül arra, hogy ez milyen személyes nehézségeket okoz, vagy hogyan befolyásolja az élet más örömeit. A mítő a szentek szentje, ahol a legdrágább és legnehezebb gyógyító rituálék végzik el. Még a papok is csak akkor léphetnek be, ha különleges öltözetet vettek fel és olyan megtisztító rítuson mentek keresztül, amely bemosakodásként ismert. Olyan féltékenyen őrzik a mítő misztériumait, hogy a betegeket tudattalanná változtatják, mielőtt beengednék őket.

Az ilyen kegyhelyen történő kezelések beszámolóit értékelve az antropológusokra éppúgy hatással vannak a beteg várakozásteli hitét mozgósító sajátosságok, mint a személyzetnek a végrehajtott kezelésre vonatkozó értelmezése.

Az ijesztő tünetben szenvedő páciens a félelem és a remény kevert érzéseivel közeledik a kórházhoz. Ez az állapot a pszichológiai hatásokra való különleges fogékonyságot eredményez. Gondos kiértékelés után – amely magában foglalja a páciens tapasztalatának feltárását (történet) és különféle érintések használatát (fizikális vizsgálat) – az orvos magyarázatot nyújt a betegségről és a betegre váró műveletekre. Mindkettő a páciens és az orvos közös hitrendszerén alapul. Az ilyen magyarázatok a zavart és kétségbeesettséget világgossággal és reménnyel váltják fel. A család és a barátok érdeklődésüket és támogatásukat látogatásokkal és levelekkel fejezik

Olyan féltékenyen őrzik a mítő misztériumait, hogy a betegeket tudattalanná változtatják, mielőtt beengednék őket.

ki. A beteg élvezzi a kultúráján belül magas státusú gyógyítók figyelmét, akik egy ideig a jóllétével törődnek. Rendkívüli esetekben – például nyílt szívűtét – a kezelés csúcspontja egy drága és lenyűgöző művelet, amelyben a sebész megállítja a páciens szívét, megjavítja, majd újra beindítja azt. A sebész szó szerint megöli, és azután feltámasztja a beteget. Kevés imával gyógyító lenne képes hasonló szinten szemléltetni gyógyító erejét (1).”

2. „Az iakiremakultúrát magasan fejlett piacgazdaság jellemzi, amely gazdag természeti környezetben jött létre. Miközben az emberek idejük nagy részét gazdasági tevékenységeknek szentelik, e munkák gyümölcseinek jelentős részét és a nap figyelemre méltó szeletét rituális cselekményekkel használják fel, illetve töltik el. E tevékenységek fókuszában az emberi test áll, amelynek a kinézete és egészsége az emberek ethoszában domináns helyet foglal el. Miközben ez a testtel való törődés nem szokatlan, szertartásos aspektusai és a hozzá kapcsolódó filozófia egyedi.

Úgy tűnik, hogy az egész rendszer mögött meghúzódó alapvető hit az, hogy az emberi test csúnya és természetes tendenciája a gyengeség és a betegség felé mutat. Ebbe a testbe zárva az ember egyedüli reménye az, hogy ezeket a tendenciákat rítusok és szertartások erőteljes használata révén elhárítja.

[...]

A gyógyító embereknek minden méretű közösségben impozáns templomuk vagy *zábrókéjuk* van. A nagyon beteg páciensek kezeléséhez szükséges kidolgozottabb szertartásokat csak ebben a templomban lehet végrehajtani. Ezekon a szertartásokon nem csak a csodatevők vesznek részt, hanem a Vesta-szüzek állandó csoportja is, akik különleges ruhában és fejfedőben higgadtan mozognak a templom helységeiben.

A *zábróki* szertartások olyan kemények, hogy meglehetősen sokan megdöbbennek, hogy a templomba valaha is belépő igazán beteg bennszülöttek milyen tekintélyes számban gyógyultak meg. A kisgyerekekről – akiknek beavatása még nem befejezett – tudni lehet, hogy ellenállnak a templomba kerülésnek, mert »ez az, ahová halni mélység«. E tény ellenére a beteg felnőttek nem csak hajlandók, hanem egyenesen vágnak arra, hogy átessenek az elnyújtott rituális megtisztuláson, ha megengedhetik maguknak. Nem számít, hogy mennyire beteg a jelentkező, vagy mennyire a sürgős az eset, sok templom őrei nem engednek be egy klienst addig, amíg nem ad gazdag ajándékot a gondnoknak. Még azután is, miután az illető bebocsátást nyert vagy túlélte a szertartásokat, az örök nem engedik el az újhitűt addig, amíg újabb ajándékról nem gondoskodik.

A segítségért folyamodó e templomba lépve először leveti az összes ruháját. A mindennapi életben az *iakirema* elkerüli testének és termé-

A sebész szó szerint megöli, és azután feltámasztja a beteget.

Hozzá vagyunk szokva, hogy a tudományos hitrendszer (objektivitás, materializmus, empirizmus stb.) szempontjából szemléljük az egészség-betegség kérdéseit.

szetes funkcióinak nyilvános mutogatását. A fűrdést és az ürítési cselekedeteket csak a háza szentélyének diszkrét környezetében végzi el, ahol azok a testritusok elemeiként válnak szertartássá. Pszichológiai sokkot okoz az a tény, hogy a test diszkrétciója a *zábrókba* lépve hirtelen elvész. Egy férfi, akit még saját felesége sem látott székelés közben, hirtelen meztelenként találja magát, és egy Vesta-szűz segédletével végzi természetes funkcióit egy titkos edénybe. Ezt a fajta szertartásos kezelést az a tény teszi szükségessé, hogy a széket egy jövendőmondó használja arra, hogy a kliens betegségének lefolyását és természetét megállapítsa.

A segítségért folyamodóknak csak egy kis száma van elég jól ahhoz a templomban, hogy ne csak feküdjön kemény ágyában. A napi szertartások [...] kényelmetlenséget és kínzást foglalnak magukban. A Vesták minden hajnalban rituális pontossággal felkeltik a szerencsétlen felügyelőkre bízottakat, és meghempergetik őket ágyaikban, miközben rituális mosdatást mutatnak be olyan formalizált mozdulatokkal, amelyekben a szüzek magasán képzettek. Más alkalmakkor varázspálcákat helyeznek a jelentkező szájába vagy olyan anyagok fogyasztását erőltetik rájuk, amelyek állítólag gyógyítóak. Időről időre a gyógyító emberek megjelennek klienseiknél és varázslattal kezelt tüket döfnek a húsukba. Az a tény, hogy ezek a templomi szertartások nem feltétlenül gyógyítóak, és még meg is ölhetik az újhítt, semmilyen módon sem csökkenti az embereknek a gyógyítóba vetett hitét (2). [Az olvasó nyilván hamar rájön, hogy az idézett cikk címében szereplő *Nacirema* visszafelé olvasva tárja fel annak a népnek a nevét, amelynek egészségügyi szokásait tárgyalja tudniillik *American*. A magyar fordításban a szerző logikáját követve az *iakirema* (amerikai) szót használtam, valamint a *zábrók*-at (kórház), amely az eredeti szövegben *latispo*-ként (*ospital*) szerepel.]

A szövegek zavarba ejtőek, olyanok, mint azok az optikai illúziók, amelyekben nem lehet eldönteni, hogy a kép melyik aspektusát látjuk; abba, amit éppen látni vélünk, könnyen bezavar a kép egy másik aspektusa vagy egy másik kép, sőt olykor egy-egy pillanatra egyiket sem látjuk világosan. Hozzá vagyunk szokva, hogy a tudományos hitrendszer (objektivitás, materializmus, empirizmus stb.) szempontjából szemléljük az egészség-betegség kérdéseit. Azaz egy olyan kitüntetett nézőpontból, amely megakadályozza az érzéki csalódást, hiszen behelyezkedve a lehetséges tudás kontúrjai világosnak tűnnek, más lehetséges képek fel sem bukkannak, könnyen elválasztható a helyes tudás és praxis a

másiktól, azaz a helytelentől. A fenti idézetekben azonban a tudományos medicina elveszítette kitüntetett helyét, és olyan „semleges”, „sehonani” nézőpontból értelmeződik, amely megfosztja magasabb rendű pozíciójától, sőt inkább az általa gyakran lenézett, fejletlenebbnek értékelt tudásrendszerekkel való hasonlóságai mutatkoznak meg. Ezt benyomást a Marsról jövő antropológusoknak az a rendszerező törekvése teszi lehetővé, amelyben megkísérlik az általuk korábban már megtapasztalt – nem modern nyugati – gyógyító rendszerek általános, közös vonásait felmutatni például a hitre alapozottság, a transzcendens háttér, a rituális aspektusok, a gyógyítók és a gyógyulást keresők csoportjainak erős elválasztottsága stb. Ennek alapján tételezik fel azt, hogy a többi gyógyító rendszerben megtalálható vonások alapján értelmezhetik a modern nyugati medicinát is. Ez az „onnan nézve” váltja ki a furcsa, keserűen ironikusnak tűnő hatást az „innen” olvasóban. Hogyan is lehetne a „meghaladott” medikális tudás szempontjából „helyesen” szemlélni a miénket, amikor a miénknek kell lennie a mértéknek. Azoknak kell lennie az idegen, alternatív világ képeinek, és nem fordítva. Pedig – ha tetszik nekünk, ha nem – történeti-kulturális léptékben a mi medicinánk a kivételes: „... az *alternatív* szó használata a 20. századi paradigma leírására igazolható, legalábbis abban a mélyebb értelemben, hogy létezése annyira különbözik a medicina minden eddig létező más formáitól (3).” Mi vagyunk a különösök és furcsák – akiket a Marsról jött antropológusok megkísérelnek önmaguk számára a jól ismert többség, a többi medicina alapján értelmezni. Így aztán sok mindent félreértenek a mi tudásunkkal kapcsolatban – de még az is lehet, hogy mi sem értjük jól magunkat.

A szerző: *filozófus, a Debreceni Egyetem, Népegészségügyi Kar, Magatartástudományi Intézet, Egészségügyi Humán Tudományok Tanszék docense.*

E-mail: banfalvi.attila@sph.unideb.hu

Irodalom

1. Frank JD, Frank JB. *Persuasion and Healing*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press; 1993. pp. 108-9.
2. Miner H. Body Ritual among the Nacirema. *American Anthropologist* 1956;58(3):503-7.
3. Bates DG. Why Not Call Modern Medicine „Alternative”? *Perspectives in Biology and Medicine* 2000;43(4):502-18.